

Оригінал, без дозволу авторів не цитувати!

Тетяна Качак,
доктор філологічних наук,
професор кафедри фахових методик
і технологій початкової освіти,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника,
Україна

Тетяна Близнюк,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки
початкової освіти,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника,
Україна

БІЛІНГВИ ДЛЯ ДІТЕЙ: ДІАЛОГ МОВ І КУЛЬТУР У ДІЇ

У статті зроблено огляд книг-білінгвів для дітей, які видані українською та англійською мовами. Зауважено тематичну й жанрову специфіку білінгвів, важливість гармонійного поєднання вербального та візуального компонентів. Детально проаналізовано змістові компоненти, які демонструють діалог культур. Маркерами такого діалогу є сюжетні розповіді, образи персонажів, художні деталі, описи національних традицій.

Ключові слова: книги-білінгви, вербальний компонент, візуальний компонент, діалог культур.

BILINGUALS FOR CHILDREN: DIALOGUE OF LANGUAGES AND CULTURES IN ACTION

The article reviews bilingual books for children published in Ukrainian and English. The thematic and genre specificity of bilinguals, the importance of a harmonious combination of verbal and visual components are noted. The content components that demonstrate the dialogue of cultures are analyzed in detail. Markers of such a dialogue are narratives, images of characters, artistic details, descriptions of national situations and traditions

Key words: bilingual books, verbal component, visual component, dialogue of cultures.

Білінгви для дітей – двомовні книжки, які зараз набувають особливої популярності серед українських дітей. Вони дають змогу не тільки читати цікаву й пізнавальну історію, удосконалювати знання рідної мови, власну мовленнєву культуру, а й вивчати іншу мову, збагачувати словниковий запас, відчувати ритміку іншомовного тексту.

Білінгвізм характерний для дітей українських емігрантів, які, зазвичай, одночасно опановують дві мови, підтримують традиції двох культур. З початком війни Росії проти України багато українських жінок з дітьми знайшли притулок в різних країнах Європи і змушені адаптуватися до нового середовища, активно комунікувати в іншомовному для них соціумі. Діти вивчають мову країни, в якій опинилися, засвоюють норми й правила суспільної поведінки, знайомляться зі звичаями й культурою. Книжки-білінгви є одним із ефективних засобів реалізації цього процесу.

На сьогодні ґрунтовні наукові дослідження українсько-англійських чи інших книг-білінгвів для дітей в Україні є лише перспективою. Основою для теоретичних міркувань, оцінок та інтерпретацій виступають положення й концепції зарубіжних дослідників дво- чи багатомовних книг для дітей. Імпонують міркування Вів Едвардс, Сью Вокер, Рут Блекселл (Edwards, Walker & Blacksell 1996), які вважають, що двомовні книги є гарним прикладом взаємодії мов (“languages in contact”), мають свої особливості щодо розміщення вербального й візуального компонентів. Автори також звертають увагу на специфіку сприйняття книг-білінгвів дітьми одномовними і білінгвами, поліглоти; суперечність щодо їх використання у навчальному процесі в школах. Вів Едвардс і Сью Вокер окремо зупиняються на аналізі двомовних книг для дітей, враховуючи три аспекти: лінгвістичний, педагогічний і типографічний (Edwards & Walker 1994).

Цінними є результати дослідження Реймонда Снеддона (Sneddon 2008), який вивчає проблему стратегій дитячого читання текстів різними мовами, розміщених у книгах-білінгах. Науковець підкреслює позитивну роль читання книг-білінгв як під час навчання, так і вдома з батьками. Велике значення у процесі читання має обговорення тексту, робота з ілюстраціями, які допомагають у декодуванні вербального компонента менш знайомої мови.

У цій статті маємо на меті зробити короткий огляд книг-білінгвів, виданих українською та англійською мовами, окреслити їх тематичну й жанрову специфіку. Детальніше зупинимося на аналізі книги-трилінгви *Я хочу знати українську мову / I Want to Speak Ukrainian* Лінзі Маєр (Lindsay Mayers) та Блайтін Брефнач (Blaithin Breathnach), яку видали у 2022 році в Ірландії спочатку англійською та українською (в перекладі Галини Рис), а згодом й ірландською мовами. На її прикладі проілюструємо, як відбувається діалог мов і культур в межах вербального та візуального компонентів однієї книги.

Книжки-білінгви для дітей на рівні видавничих проєктів почали реалізовувати з 90-х років ХХ століття, часів відновлення незалежності України. Серед основних чинників цього процесу – активне вивчення іноземної мови; виховання дітей-білінгвів у сім'ях, де батьки – носії різних мов; життя в еміграції, коли у родині спілкуються на рідній мові, а в зовнішньому середовищі – на мові країни проживання.

Значний внесок у розвиток білінгвальної дитячої літератури зробила Оксана Луцевська – письменниця, літературознавиця, яка емігрувала з України й живе у США, вільно володіє українською й англійською мовами. Завдяки її перекладам були видані книжки-білінгви з українськими казками *Ріпка, Рукавичка*. У видавництві “Братське” авторка заснувала серію “Крок уперед: книжки-білінгви”. Тут у рамках проєкту “Крок уперед: глобалізуємось разом з українсько-англійськими книжками-картинками” побачили світ книжки-картинки Галини Кирпи та Ольги Гаврилової *Скільки? / How many?* (переклад Оксани Луцевської та Михайла Найдана; Братське, 2014), Анни Хромової та Анни Сарвіри *Монетка / A coin* (переклад Оксани Луцевської; Братське, 2015), Оксани Луцевської та Віолетти Борігард *Пан Коцький, Міра і Море / Mr. Catsky,*

Mira and the Sea (Братське, 2015) та *Русалки / Mermaids* (переклад Михайла Найдана; Братське, 2017). Це пізнавальні й художні книги для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Читаючи й розглядаючи книгу-картинку «Скільки? / How many?» (Див. Додаток 1), діти вчаться ставити запитання українською та англійською, використовуючи питальний займенник “скільки”. Книги-білінгви такого плану належать не так до художньої, як до навчальної літератури. У них фактично відсутній сюжет, а вербальний компонент зводиться до окремих речень чи фраз, об'єднаних не образом героя чи подіями, а мовним критерієм, наприклад, приналежністю до певної категорії мовних одиниць. Пізнавальною, навчальною й розвивальною є серія з шести книг-картинок Олени Забари *На подвір'ї / In the yard, У джунглях і савані / In the jungle and savanna, У траві / In the grass, У морі / In the sea, Лісові звірі / Forest animals, Птахи / Birds* (Видавництво Старого Лева, 2016). Ці книги стають художньо-естетичним явищем як видавничий проєкт, тобто не завдяки тексту, а завдяки мистецькому поєднанню авторських фраз і картин-ілюстрацій.

Більшу вагу має текст у художніх сюжетних книжках-білінгвах. *Монетка / A coin, Пан Коцький, Міра і Море / Mr. Catsky, Mira and the Sea* (Див.Додаток 1.1) – це казки-фантазії про здійснення мрії, дружбу, світ навколо. Головними героями й оповідачами у них є діти. Нескладні тексти, подані двома мовами, дозволяють дитині осягнути смисл розповіді, невимушено й легко засвоювати нові слова, прості висловлювання. Візуальний компонент книжки-картинки гармонійно доповнює вербальний й сприяє усвідомленню прочитаного, запам'ятовуванню. Зміст текстів цих книг-картинок універсальний, не маркований знаками певної країни, культури чи традицій. Тільки у книжці-картинці *Русалки / Mermaids* використано топографічний маркер – згадано річку Дніпро, яка знаходиться в Україні. Порушена тема дитячої дружби, гри, уяви, фантазії однаково зрозуміла читачам з будь-якої країни.

Лінійку художніх дитячих книг-білінгв, виданих українською й англійською мовами, доповнює книга Галини Ткачук та Оксани Були *Гойдалка під кленом / The Swing under the Maple Tree* (переклад Оксани Луцєвської та Михайла Найдана; Братське, 2016). У ній – зворушлива історія про дівчинку Ніну, яка через необережність розтоптала квіти, посаджені Марковим дідусем, а потім разом з татусем висадила нові на клумбі у дворі. Авторка обігрує назву квітів, яка так схожа на дельфінів, підкреслює це на мовному рівні українського та англійського варіантів тексту. Обираючи наративний тип оповіді від першої особи, Галина Ткачук передає переживання дитини, викликаючи емпатію у юних читачів. У функціональному аспекті подібною до цієї книги є книга-трилінгва Олега Чаклуна *Хлопчик і море / The Boy and the Sea / Chłopczyk i morze* (ілюстрації Юлії Пилипчатіної, переклад Анети Камінської і Вікторії Матюші; Фонтан казок, 2016).

Окрім авторських історій як книги-білінгви видано фольклорні зразки для дітей –казку *Лисичка і Журавель / Mrs. Fox and Mr. Crane* (Веселка, 2015), пісеньку *Два півники / Two chanticleers* (Веселка, 2016), українську народну приповідку *Сорока-Білобока/Maggie Magpie* (Веселка, 2015).

Оригінальною завдяки мовній грі, жартівливому характеру, формату ілюстрованої книжки-гри є поетична білінгва *Магазин невидимих речей / The Shop of Invisible Things* Івана Андрусяка та Оксани Липки (пеклад Тамари Желобицької; Фонтан казок, 2016). У справжнє царство потаємного світу й слів маленьких читачів запрошує поетична книга-білінгва Любові Відути й Христини Лукашук *У царстві лева / In the Lion's Kingdom* (Чорні вівці, 2015).

Особливою у тематичному й наративному сенсах є книга *Листи на війну. Діти пишуть солдатам / Letters on the War. Children Write to Soldiers* (укладачі Валентина Вздольська, Оксана Луцєвська; переклад Оксани Луцєвської; Братське, 2015), у якій зібрано листи українських дітей, написані до українських воїнів, які захищають

незалежність країни від російських загарбників. Тема миру, свободи, соціальної справедливості й загальнолюдських цінностей розкрита у ширих дитячих висловлюваннях, які транслюють дитяче світобачення та світорозуміння (Див.Додаток 1.2).

Проаналізовані книги належать до групи книг-білінгвів, для яких характерний діалогізм на рівні мов, але не на рівні змісту. Значно глибшим є діалог мов, підкріплений діалогом культур. Маркерами такого діалогу, мультикультурності в книгах для дітей є сюжетні розповіді, образи персонажів, художні деталі, описи національних традицій різних народів.

Мультикультуралізм стає об'єктом зображення не тільки у двомовних, а й в одномовних книгах. Письменники висвітлюють взаємодію представників різних народів, наголошують на елементах їх культури, використовують набір стереотипів (національні символи, ментальні характеристики), розглядають питання національної ідентичності та сприйняття Іншого. Ми зауважили, що взаємодія культур, у тому числі й відображена у літературних текстах, може відбуватися за принципами як мульти-, так і транскультуралізму. На рівні тематики і проблематики, аксіології та мовно-нарративних структур текстів транскультурність проявляється переважно як спосіб буття митця, що характеризується виходом за межі національної культури, етнічної ідентичності, художньо-літературної традиції, мовних і ціннісних детермінацій. Якщо концепція мультикультуралізму передбачає ціннісну рівність і самодостатність різних культур, то концепція транскультури передбачає їх відкритість і взаємодію. Тут діє принцип не диференціації, а інтерференції, "розсіювання" символічних значень одної культури в полі інших культур. Відбувається дифузія вихідних культурних ідентичностей індивіда в міру того, як індивід перетинає межі різних культур і асимілюється в них (Kachak & Blyznyuk 2018).

Діалог двох мов (української та англійської) і культур (української та ірландської) за принципом мультикультурності на змістовому й лінгвальному рівнях вибудовують у своїй книзі-трилінгві *Я хочу знати українську мову / I Want to Speak Ukrainian / Va mhaith liom Ukrainis a labhairt* Лінзі Маєр та Блайтін Брефнач (Див.Додаток 1.3). Це чудовий приклад функціонально багатогранної спочатку книги-білінгви, а тепер трилінгви для дітей, створеної з метою підтримки українських дітей-біженців, які через війну опинилися в Ірландії.

Історія зустрічі ірландської дівчинки Лейли та українки Даринки зворушує щирістю й добром. Лейла дуже хоче допомогти Даринці почуватися як вдома і знайти друзів у новій школі. Їй потрібно дізнатися більше про Україну, вивчити українську мову, щоб підтримати свою нову подругу.

Сюжет оповідання цікавий і динамічний. Авторка описує підготовку Лейли до зустрічі, передає емоції та відчуття дівчаток. Діалоги однокласників засвідчують дружню атмосферу й відкритість до взаємодії, пізнання й розуміння один одного. Англійська мова стає містком для комунікації дітей, але це тільки початок. Лейла хоче зробити більше – наповнити простір класу й своєї кімнати тим, що буде знайоме Даринці. Вона хоче вивчити українську мову, а Даринці допомогти з удосконаленням англійської. Цей надзвичайно важливий психологічний момент підтримки дуже добре прописано в сюжеті й відтворено в ілюстраціях.

Важливу роль у тексті відіграють художні деталі – карта України, оригамі у формі квіток соняшника, писанки, літери української абетки, казки, дитячі ігри, українські страви. Це маркери української культури, які Лінзі Маєр використовує поряд з описом окремих традицій Ірландії, як, наприклад, святкування дня святого Патрика, чи згадками про прикраси на стінах класу та кімнати у вигляді трилисника, карти Ірландії, ірландських слів. Прийом паралелізму увиразнює міжкультурний діалог і стає основою взаємодії дітей-персонажів – представниць двох різних культур, носіїв двох різних мов.

Дивовижні ілюстрації Блайтін Брефнач додають цій історії особливого шарму. Маленька Лейла, Даринка й однокласники зображені відкритими й щирими. Крихітні лялькові меблі, іграшковий посуд, власноруч створені постери, книжечки не тільки ілюструють простір оповідання, а роблять атмосферу описаних подій затишною, комфортною, максимально інформативною для читачів. До дрібниць продумано візуалізацію кожного епізоду, усі створені експозиції. Так, мовний і культурний діалогізм, закладений у змісті тексту, завдяки образам-символам та деталям повною мірою відображено й на ілюстраціях.

Рецептивно-естетичне сприйняття книг-білінгвів, у яких має місце діалог мов і культур, посилюється, коли відбувається “мультикультурне читання”. Це поняття розкриває Даніель Хейд (Daniel Hade) у статті *Читаючи мультикультурно (Reading Multiculturally)*. Науковець розрізняє читання з освітянською метою і мультикультурне читання (Hade 1997). Його концепцію детально проаналізувала Оксана Луцевська: “Мультикультуралізм передбачає розуміння трьох основних аспектів: критику ідеології Заходу (європоцентризм); виклик до співіснування разом у світі розбіжностей та відмінностей між людьми різних рас та культур; реформаційний рух, оснований на рівності та справедливості. За словами Хейда, ми, дорослі, маємо сумлінно перевіряти, як ми вчимо дітей читати. Адже читання залежить від культурних та соціальних поглядів, і ми маємо розуміти, що стереотипи в літературі для дітей продовжують формувати стереотипи в їхньому світогляді. Звісно, стереотипи не долаються швидко” (Луцевська 2012). Літературознавиця переконана, що читаючи мультикультурно, ми бачимо, як кожна культура пов’язана з певним набором стереотипів.

На прикладі аналізу книг-білінгвів Оксани Луцевської можемо бачити, як інтегруючись у іншу культуру, маючи власний досвід переживання проблем представників національних меншин, емігрантів, авторка проймається питаннями міжкультурної взаємодії, інтеграції та збереження національної ідентичності. Натомість книга *Я хочу знати українську мову / I Want to Speak Ukrainian* Лінзі Маєз та Блайтін Брефнач свідчить про те, що авторки дуже добре розуміють проблеми й потреби дитини, яка потрапила в іншомовне середовище, в інший культурний простір, навіть особисто не перебуваючи в подібній ситуації. Вони зуміли передати, наскільки важливо, щоб кожна дитина не просто адаптувалася до нового середовища, а відчувала як зв’язок із своїм родом, так і єднання з громадою, в якій їй випало жити. Це двосторонній процес взаємодії національних культур, спільної комунікації, соціалізації, в якому мультикультуралізм виступає інструментом міжкультурного діалогу.

Отже, книжки-білінгви для дітей презентують пізнавальний чи художній текст двома мовами й спрямовані на збагачення словникового запасу, удосконалення знання рідної та іншої мови, розвиток мислення й мовленнєвої культури юних читачів. В українській літературі переважають двомовні книжки-картинки для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Ілюстрації допомагають зрозуміти зміст тексту й на рівні асоціативного мислення краще запам’ятати його двома мовами. За жанром це переважно навчальні або художні тексти, казки, оповідання, невеликі прозові розповіді пізнавального чи розважального характеру.

З точки зору презентації діалогу культур книжки-білінгви умовно поділяємо на дві групи. До першої належать ті книги, для яких характерний діалогізм на рівні мов, але не на рівні змісту. До другої – книги, у яких діалог мов підкріплено діалогом культур (мультикультурністю), маркерами якого є сюжетні розповіді, образи персонажів, художні деталі, описи національних звичаїв, традицій.

Детально розглянута книга-трилінгва Лінзі Маєз та Блайтін Брефнач є прикладом художнього висвітлення міжкультурної взаємодії, моделі соціалізації юної особистості у іншому культурному просторі. Тема, сюжети, герої, мова – ті компоненти рецептивної поетики тексту, які забезпечують емоційний вплив на читача і є трансляторами діалогу двох культур, мультикультурних цінностей.

Луцевська, О. (2012). *Про ключові студії вивчення дитячої літератури в США*. Електронний ресурс: <http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/127>. [Дата останнього доступу 25.09.2022].

Маєз, Л., Брефнач, Б. (2022). *Я хочу знати українську мову* / Пер. Г. Рис. NUI Galway.

Edwards, V., Walker, S., Blacksell, R. (1996). *Designing Bilingual Books for Children*. *Visible Language*. Vol. 30. No 3. P. 268–283.

Edwards, V., Walker, S. (1994). *Multilingual resources for children*. *Language and Education*. Vol. 8, No. 3. P. 147–156.

Hade, D. (1997). *Reading multiculturally*. In Harris, V. J. (Ed.), *Using multicultural children's literature in the K–8 classroom*. Christopher-Gordon Publishers, Norwood, Mass. P. 233–256.

Kachak, T., Blyznyuk, T. (2018) *Contemporary Ukrainian literature for children and youth in the context of multiculturalism as an educational practice*.

Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Scientific edition. Series of Social and Human Sciences. Vol. 5. No 1. P. 128–135.

Myers, L., Breathnach, B. (2022). *I Want to Speak Ukrainian*. NUI Galway.

Sneddon, R. (2008). *Young bilingual children learning to read with dual language books*. *English Teaching: Practice and Critique*. Vol. 7. No 2. P. 71–84. Електронний ресурс: http://polydromo.web.auth.gr/pdf/Epistimoniko/ekpaideysh_goneis_/Raymonde_Reading%20dual%20language%20books_en.pdf [Дата останнього доступу 25.09.2022].

ДОДАТКИ

Додаток 1

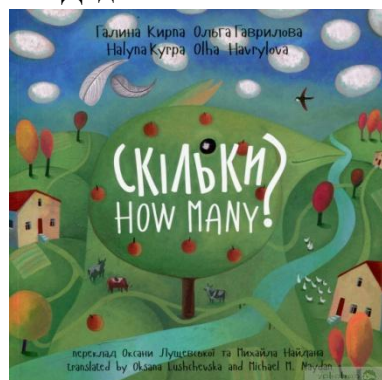

Рис. 1. Сторінки книги книги-білінгви Галини Кирпи та Ольги Гаврилової *Скільки? / How many?* (переклад Олксани Луцевської та Михайла Найдана; Братське, 2014)

Додаток 1.1.

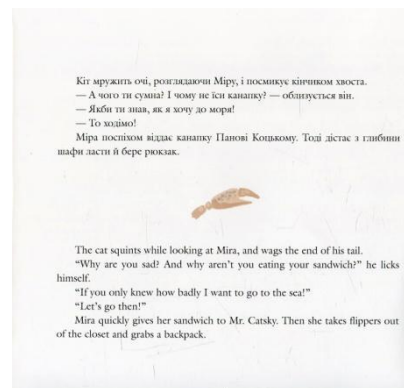

Рис. 2. Сторінки книги-білінгви Оксани Луцешівської та Віолетти Борігард *Пан Коцький, Міра і Море / Mr. Catsky, Mira and the Sea* (Братське, 2015)
Додаток 1.2.

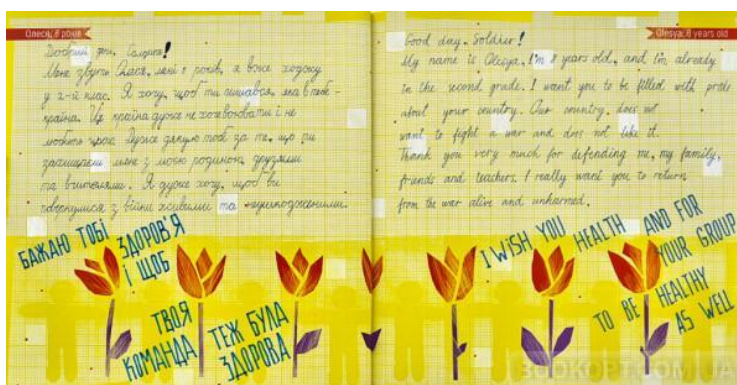
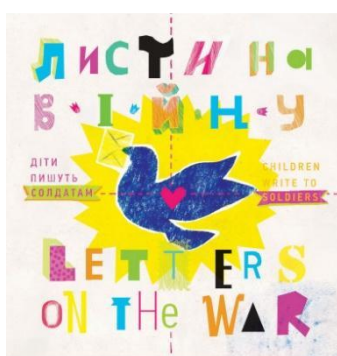

Рис. 3. Сторінки книги-білінгви *Листи на війну. Діти пишуть солдатам / Letters on the War. Children Write to Soldiers* (укладачі Валентина Вздольська, Оксана Луцешівська; переклад Оксани Луцешівської; Братське, 2015)
Додаток 1.3.

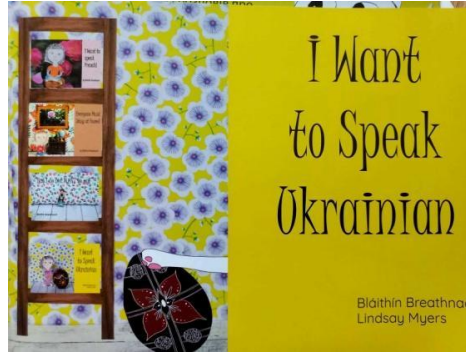
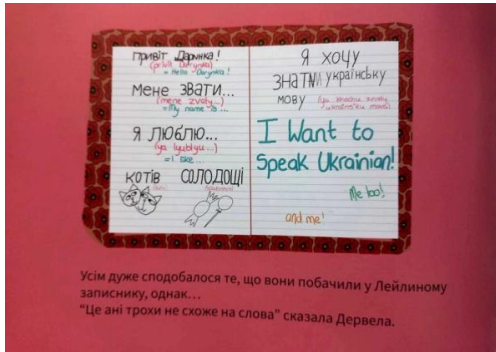

Рис. 4. Сторінки книги-трилінгви *Я хочу знати українську мову / I Want to Speak Ukrainian / Ba mhaith liom Ukrainis a labhairt* Лінзі Маєз та Блайтін Брефнач (NUI Galway, 2022)